

MIRKO JAVORNIK, KOT INTERES SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI
SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE*Tomaž KLADNIK*

Katedra vojaških ved Centra vojaških šol Slovenske vojske, Engelsova ulica 15, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: tomaz.kladnik@mors.si

IZVLEČEK

Avtor na podlagi proučevanja in primerjave dokumentov iz Arhiva Republike Slovenije in izbrane literature, na primeru disidenta in političnega emigranta Mirka Javornika, obravnava delovanje Službe državne varnosti Republiškega sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije v boju proti »peti in šesti koloni«, kot skupnemu nasprotniku jugoslovanskega komunističnega sistema. Zvezna in republiške službe državne varnosti so tako izdelovale analitične preglede delovanja posameznih nasprotnikov sistema živečih v Jugoslaviji, kot tudi političnih emigrantov, katerih delovanje je vplivalo na disidentstvo doma.

Ključne besede: Mirko Javornik, Služba državne varnosti, Socialistična republika Slovenija, peta in šesta kolona, disidenti, politična emigracija

MIRKO JAVORNIK COME INTERESSE DEL SERVIZIO DI SICUREZZA DI
STATO NELLA REPUBBLICA SOCIALISTA DELLA SLOVENIA*SINTESI*

Sulla base dello studio e della comparazione dei documenti conservati presso l'Archivio della Repubblica della Slovenia e della bibliografia scelta, prendendo in esame il caso del dissidente e emigrante politico Mirko Javornik, l'autore tratta l'operato del Servizio di sicurezza dello Stato (faceva parte del Secretariato degli interni) della Repubblica socialista di Slovenia nella lotta contro «la quinta e sesta colonna» come nemico comune del sistema comunista jugoslavo. I servizi di sicurezza a livello centrale e delle repubbliche avevano così prodotto analisi delle attività dei singoli avversari del sistema in Jugoslavia e pure tra gli emigrati politici i quali avevano avuto una certa influenza tra i dissidenti a casa.

Parole chiave: Mirko Javornik, Servizio di sicurezza dello Stato, Repubblica socialista di Slovenia, quinta e sesta colonna, dissidenti, emigrazione politica

UVOD

Vse do razpada Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) obsedenost z nasprotniki komunističnega sistema, poimenovanimi tudi kot notranji in zunanji sovražnik ali kot kontrarevolucija (Jenuš & Friš, 2017, 783–784; glede Katoliške cerkve s tem v zvezi prim. Maver & Ravnikar, 2017, predvsem 794–796), tudi kot sredstvo poenotenja jugoslovanskih narodov in narodnosti ni bila prisotna samo v medijih in strokovni literaturi. Tako na primer Milo Bošković v knjigi *Šesta kolona* sklene, da mednarodne reakcionarne sile, ki izvirajo iz »imperialističnih in hegemonističnih interesov velikih sil in blokovskih organizacij«, niso bile edini dejavnik, ki je ogrožal neodvisnost in suverenost države. S svojim položajem in usodo naj ne bi bile zadovoljne tudi sile »notranjega odpora«, ki naj bi izvirale iz »razrednih struktur, ter sile, ki so bile poražene v času socialističnega razvoja«. Tako naj bi se v povezavi obeh oblikovala skupna fronta sovražnega delovanja proti Jugoslaviji, in to na relaciji: tuje obveščevalne službe – ekstremna emigracija – notranji sovražnik (Bošković, 1985, 457–458). Podobno je o »sovražni emigraciji« z zahoda, ki naj bi si po drugi svetovni vojni prizadevala spodkopati ureditev Jugoslavije in ponovno uvesti kapitalistični sistem, zapisano v brošuri z naslovom *Boj proti kontrarevolucionarnemu delovanju*, ki se je uporabljala kot del učbenika za predmet socialistično samoupravljanje v Jugoslaviji, ta pa se je izvajal po programu političnega izobraževanja in vzgoje vojakov in mornarjev Jugoslovanske ljudske armade. V nadaljevanju brošure je zapisano, da naj bi te iste zahodne sile, predvsem NATO (North Atlantic Treaty Organization – Organizacija severnoatlantskega sporazuma), v mirnodobnih razmerah izkoriščale emigracijo za propagandno, obveščevalno in teroristično dejavnost, v vojni pa naj bi bila njihova vloga v sestavi »specialnih, diverzantskih in obveščevalnih skupin za organiziranje sil odpora, nadalje v aparatu za psihološko–propagandno delovanje in za udeležbo pri organiziranju in vzpostavljanju oblasti na začasno zasedenem območju« (Susić, 1985, 20).

Zelo resno in poglobljeno so to domnevno grožnjo obravnavali tudi organi oblasti SFRJ. Tako je Zvezni svet za zaščito ustavne ureditve SFRJ na svoji 16. seji dne 9. 7. 1976 obravnaval oceno sovražnih sil, ki naj bi delovale proti SFRJ. Čeprav naj bi bile skupine in posamezniki, ki so sodili med navedene sovražne sile, različnih ideoloških, nazorskih, verskih in nacionalnih opredelitev, so jih poimenovali in definirali pod skupnim pojmom peta in šesta kolona. V gradivu, ki so ga pod vodstvom Zveznega sekretariata za notranje zadeve pripravljali še sekretariati za notranje zadeve republik in pokrajin ter službe v Jugoslovanski ljudski armadi in v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve, so oba pojma poskušali tudi definirati (ARS, AS 1931, 1461, 1000-8).

Po njihovi definiciji naj bi peto kolono sestavljale skupine in posamezniki v državi, ki so, »kot razredni sovražniki in idejni nasprotniki socialističnega in samoupravnega sistema, aktivno in organizirano spodkopavali sistem z glavnim ciljem zrušitev le tega«. Pri tem naj bi bile sile pete kolone pripravljene, da možne krizne situacije v državi izkoristijo za poziv k zunanji intervenciji, oziroma, da se priključijo silam agresorja, v kolikor bi do agresije na SFRJ prišlo. V to skupino pa so hkrati vključevali posameznike, ki naj bi svojo protijugoslovansko delovanje aktivirali šele v času agresije. Po oceni

Zveznega sekretariata za notranje zadeve je ta skupina »*notranjih sovražnikov*« štela okoli 150.000 oseb (ARS, AS 1931, 1461, 1000-8).

S pojmom šesta kolona so po drugi strani označevali sovražne sile v tujini, ki naj bi jih oblikovali in podpirali tuji »*reakcionarni faktori*« in naj bi se rekrutirale predvsem iz delov jugoslovanske »*ekstremne emigracije*« in posameznikov, ki so bili po poreklu iz Jugoslavije. Le-ti naj bi v času krize oziroma agresije na državo izvajali diverzantsko teroristične, vohunske in druge oblike subverzivnega delovanja proti in v Jugoslaviji, oziroma naj bi se s svojimi silami vključili v oborožene sile agresorja in bili v njihovi sestavi zadolženi za zgoraj navedene in druge specialne naloge (ARS, AS 1931, 1461, 1000-8; Friš & Hazemali, 2017, 807–822).

Kot predstavnika obeh kolon bi lahko izpostavili dr. Jožeta Pučnika, ki je »*slovenski politični prostor zaznamoval že v 60-tih letih s svojo disidentsko vlogo, ko režimu ni dovolil, da bi ga utišal. Za to svojo upornost je plačal visoko ceno. Doletela ga je skoraj sedemletna zaporna kazen, zatem pa »izgon« iz domovine*« (Pesek, 2011, 439; prim. še Maver & Friš, 2013, 198–200; Šela & Friš, 2017, 825).

PRIMER MIRKA JAVORNIKA

Razen splošnih analiz in ocen delovanja, kot jih navajam v uvodu članka, so zvezna in republiške službe državne varnosti izdelovale analitične preglede delovanja posameznih nasprotnikov sistema, živečih v Jugoslaviji, kot tudi političnih emigrantov, katerih delovanje je vplivalo na disidentstvo doma (Friš & Hazemali, 2017). Tako so v uvodu v dokumentu, ki nosi naslov »*Aktivnosti slovenskega političnega emigranta Mirka Javornika*« (dalje: dokument), ki je datiran v Ljubljani februarja 1985, zapisali (ARS, AS 1931, 15-1985, 701):

Analitični pregled delovanja slovenskega političnega emigranta in vojnega zločinca Mirka Javornika je opravljen z namenom celovitejšega analitično – operativnega in širše varnostnega premisleka značilnosti delovanja nosilca obdelave in njegove vloge med slovensko politično emigracijo, predvsem med strukturo državarsko usmerjenih slovenskih političnih emigrantov. Posebna pozornost pa je bila namenjena opredelitvi narave Javornikovih stikov s somišljeniki, znanci in drugimi varnostno zanimivimi osebami v Sloveniji, zamejstvu in Evropi. Poudarek je bil namenjen predvsem identifikaciji možnih Javornikovih somišljenikov – zagovornikov intermariuma, samostojne in velike Slovenije ipd. – ki bi bili sposobni samostojno ali v spreji z notranjo oziroma zunanjo reakcijo tudi po smrti nosilca obdelave zastopati nacionalistične in srednjeevropske koncepcije nadaljnjega političnega razvoja slovenskega naroda.

Dokument je nastal na osnovi operativno zbranega dokumentarnega gradiva Službe državne varnosti Republiškega sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (SDV) in na osnovi pregleda Javornikove publicistične dejavnosti v emigraciji in drugih zanj varnostno zanimivih gradiv. S prilogami obsega 86 strani in je razdeljen v pet poglavij. V prvem so obravnavani varnostni vidiki delovanja

Sl. 1: Mirko Javornik (Pero in čas II., 1980, 521).

Mirka Javornika, in sicer: protikomunistično delovanje v času med obema vojnama; značilnosti »kolaborantske aktivnosti med NOB« (propagandno–publicistično dejavnost, mladi intelektualci Slovenske ljudske stranke (SLS), sodelovanje s stražarji in ostala protikomunistična dejavnost) in »sovražno« delovanje v emigraciji (splošne značilnosti delovanja, propagandna dejavnost proti SFRJ, »kot člankar«, publicist in propagandist ter obveščevalno – informativna dejavnost). V drugem poglavju, ki nosi naslov »Vprašanje politične usode Slovenskega naroda« obravnavajo Javornika v povezavi s stražarskim gibanjem in z idejo svobodne Slovenije ter zveze srednjeevropskih narodov. Tretje in četrto poglavje obravnavata operativno spremljanje Javornikovega delovanja in njegove zveze po letu 1965 na Tržaškem, Koroškem, med slovensko politično emigracijo ter njegove povezave v domovini. V prilogah so: program 15 točk SLS, slovenska izjava, spremno pismo, kritična analiza programa 15 točk Slovenske ljudske stranke ter mnenje mlajših intelektualcev SLS o odprtih vprašanjih (ARS, AS 1931, 15-1985, 701; o SLS v emigraciji gl. recimo Rahten, 2012, 293 ss.).

ŽIVLJENJE MIRKA JAVORNIKA

Pisatelj, urednik in prevajalec Mirko Javornik se je rodil v Cerknici 26. 9. 1909 in umrl v Washingtonu 1. 5. 1986 (Enciklopedija Slovenije 4, 1990, 276). Zelo podrobna predstavitev življenja in dela Mirka Javornika izpod peresa Tineta Debeljaka je bila objavljena leta 1980 v reviji *Meddobje* z naslovom *Mirko Javornik – pisatelj (za sedemdesetletnico ob izidu knjige Pero in čas II.)*, ki v uvodu, »da postavim pisatelja Mirka Javornika v njegov čas in prostor« zapiše njegove »življenjske podatke«, ki mu jih je posredoval univerzitetni profesor Martin Jevnikar iz Trsta (Debeljak, 1980, 289–290). Omenjeni članek je bil tudi eden od virov oziroma »drugih varnostno zanimivih gradiv«, ki so jih uporabili v dokumentu (ARS, AS 1931, 15-1985, 701). Mirko Javornik se je rodil v proletarski družini, oče je bil delavec v železarni v Škednju v Trstu, nato pa v Clevelandu v Združenih državah Amerike, od koder se ni več vrnil ter se je s sinom srečal šele tik pred smrtjo leta 1961. Šolal se je v ljudski šoli v Cerknici, nato obiskoval gimnazijo do končane šeste šole v zavodu Št. Vid pri Ljubljani, zadnji dve leti pa je bil gojenec Marijanišča v Ljubljani ter je leta 1929 maturiral na klasični gimnaziji. Nadaljeval je s študijem slavistike in nato prava, vendar nobenega ni dokončal in se je raje odločil za svobodni pisateljski poklic. Potoval je po Evropi, med drugim je bil v Kataloniji, na Kanarskih otokih, pa tudi v Palestini in Maroku. Decembra leta 1935 je postal glavni urednik novoustanovljenega popoldanskega dnevnika *Slovenski dom*, kar je ostal do odhoda v emigracijo 5. maja 1945 (Debeljak, 1980, 290; Perenič, 2013, 767–778).

Javornik se je tik pred napadom Nemčije na Jugoslavijo odločil, da z drugimi javnimi delavci, časniki in publicisti, skupaj z jugoslovansko vlado, zapusti domovino in se vključi v boj za njeno ponovno osvoboditev. Na Palah pri Sarajevu so dohteli vlado, pri Nikšiču pa so letala pobrala samo vladne ministre, ostale pa so napotili v Boko Kotorsko, kjer naj bi se vkrkali na angleško podmornico, ki naj bi prišla iskat diplomatske predstavnike zavezniških držav (gl. tudi Ivešić, 2013, zlasti 109–111). Vendar podmornice zaradi italijanskega letalskega napada ni bilo in iz Herceg Novega so se po kopnem vrnili v Ljubljano, kjer je Javornik ponovno prevzel urednikovanje Slovenskega doma (Debeljak, 1980, 323–324). V skupini politikov in intelektualcev, ki so nameravali zapustiti domovino in jim to zaradi pomanjkanja prevoznih sredstev ni uspelo, so bili ob Javorniku še: dr. Engelbert Besednjak, dr. Josip (tudi Jože) Bitežnik, dr. Milko Brezigar, dr. Lambert Ehrlich, dr. Albert Kramer, dr. Drago Marušič, dr. Otmar Pirkmajer in dr. Ciril Žebot (Bajc, 2002, 140). V dokumentu pa se navaja, da so skupino »časnikarjev«, ki so želeli skupaj z vlado pobegniti v tujino, sestavljali Erlich, Besednjak, Žebot, Slapšak, Krošelj, Jurčec in Debeljak (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

Že ko je prevzel uredništvo *Slovenskega doma*, posebej pa še med vojno, »se (je) s tem dokončno opredelil za katoliški tabor in postal s svojimi članki borec zoper komunistično vdiranje v slovensko kulturo. [...] Protikomunistično propagando je okreplil zlasti v času vojne. To obdobje opredeljuje na eni strani Javornikova odkrita kolaboracija z okupatorji in na drugi strani politikantski poskusi, da bi se uveljavil v vodstveni strukturi katoliškega tabora«. Javornikovo publicistično in drugo dejavnost med vojno pa so v dokumentu ocenili kot »skrajno sovražno do narodnoosvobodilnega gibanja, osvobodilne fronte in

Komunistične partije Slovenije, po njegovem mnenju bi pomenila prevlada komunistične partije uničenje sleherne individualnosti, katere dosledni zagovornik je bil.» Kot vrhunec Javornikove »kolaborantske« dejavnosti so v SDV ocenili objavo »Črnih bukev o delu komunistične OF proti slovenskemu narodu«, ki naj bi jih napisal po naročilu »domobranstva in podzemskega protiokupatorskega tajnega vodstva«. Kljub temu, da so Javorniku v dokumentu očitali vojno zločinstvo in kolaboracijo, je v dokumentu ob zaključku obravnave njegovega medvojnega delovanja zapisano, da »je bilo sodelovanje Javornika z okupatorjem zabeleženo predvsem v času nemške okupacije«. V času italijanske okupacije formalno naj ne bi bil član nobene organizacije, v času nemške pa je »poleg sodelovanja v različnih organizacijah, ki so bile bolj ali manj namenjene obveščevalnemu delovanju z Nemci, navezoval tudi osebne stike z okupatorjem.« Kot neposredni dokaz »kolaboracionističnega in protinarodnega delovanja je bilo zaslišanje Vita Kreigherja, ki sta ga med drugim izvajala tudi Javornik in Skoberne, ki sta skušala od Kreigherja izsiliti pristanek, da ju bo v primeru prihoda partizanov ščitil, na kar naj bi Kreigher tudi pristal« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

Skupaj z drugimi znanimi publicisti, pisatelji in profesorji je Javornik sodeloval tudi pri usposabljanju častnikov Slovenskega domobranstva oziroma pri izvedbi njihove dvodnevne ideološke vzgoje (Mlakar, 2003, 222; prim. Kladnik, 2016). Sicer pa je imel odločilno vlogo pri ustanavljanju Slovenskega domobranstva general Leon Rupnik, ki je jeseni 1944 postal glavni inšpektor le-tega (Mlakar, 2011, 491). V Slovenskem domu so ob ustanovitvi Slovenskega domobranstva zapisali, da je »Slovensko domobranstvo edini, od vsega slovenskega naroda, kjer koli on prebiva, priznani zakoniti zaščitnik miru, reda in delovnega napredka« in v celostranskem članku z naslovom *Dokazila o izdajski zaroti slovenskih komunistov in Badoglijeve vojske proti slovenskemu narodu na Slovenskem* s podnaslovom *Kako je general Cerutti, poveljnik divizije Isonzo, izročil Novo mesto in vse orožje komunistom* partizanskemu gibanju očitali kolaboracijo z Italijani (Slovenski dom, 2. 10. 1943, 2; Kladnik, 2013, 569–583).

Tako bi lahko ocenili, da je bila glavna zamera Komunistične partije Slovenije Javorniku prav njegova publicistična dejavnost in javni nastopi, v katerih je nastopal proti načinu delovanja partije ter s tem izpodbijal njeno legitimnost delovanja, saj je v uvodni opombi v *Črnih bukvah*, ki jih je uredil, zapisano, da »pričujoča knjiga vsebuje izbor dejstev in dokumentov, katerih namen je neizpodbitno dokazati, da je tako imenovano »slovensko narodno-osvobodilno gibanje« ali »Osvobodilna fronta« kot del 'Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije' bilo in je docela komunistično ter istovetno s 'Komunistično partijo Slovenije' – in po njej s Kominternom – z njenimi načrti, njenimi cilji, torej istovetno s cilji sovjetskega imperializma v Evropi« (Črne bukve, 1944, 3; Griesser-Pečar, 2013, 585–601). Ob tem velja izpostaviti tudi stališče ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana, ki je »trdno stal na stališču papeževe okrožnice *Divini redemptoris* in odklanjal komunizem iz verskih razlogov. Med vojno pa se je pri okupatorju zavzemal za številne žrtve« (Griesser-Pečar, 2011, 613). Debeljak je ocenil, da so Črne bukve najpomembnejši del Javornikovega publicističnega ustvarjanja oziroma pravi »Zolajevski 'J'acusse!' OF-revolucije, nastale in vodene po Kominterni v Stalinovem imenu in z metodami zavestnega in najdoslednejšega stalinizma« (Debeljak,

1980, 324). Tudi Saje v svoji knjigi *Belogardizem* kot glavni očitek Javorniku izpostavlja to, da je skupaj s kaplanom Francem Glavačem v uredniških prostorih časnika *Slovenec* »marljivo pisal in tiskal razne letake tako imenovanega Slovenskega narodnega gibanja proti narodnoosvobodilni borbi« (Saje, 1952, 100).

Po drugi strani je v dokumentu SDV zapisano, da je »iz arhiva visokega komisariata v Ljubljani razvidno, da je bil Javornik agent Inteligent Service. Imel je zveze tudi s polkovnikom Ilijem Mikičem, šefom jugoslovanske obveščevalne službe. Aktiven je bil v razširjanju angloameriške propagande, imel je stike s profesorji navideznih krožkov angleškega jezika, ki so bili dejansko agenti angleškega Secret Service« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701). Javornik naj bi imel povezave tudi s četniškim štabom generala Prezlja. Tako je sodeloval na konferenci v četniškem štabu na Polici, na katerem so razpravljali o usodi ameriških padalcev, ki so morali 25. decembra 1944 s padali odskočiti na območje Slovenije in so bili zbrani pri Notranjskem odredu (Griesser-Pečar, 2004, 243–245).

Na strankarskem političnem področju je v času vojne Javornik samostojno oziroma s somišljeniki, sodelavci v *Slovenskem domu*, in z nekaterimi stražarji nasprotoval politiki uradne SLS ter v uvodnikih tega časopisa kritiziral politiko »starih«. Skupaj s političnim vodstvom Straže je 13. junija 1943, podpisani kot skupina »več mlajših intelektualcev SLS«, s Slovensko izjavo odgovoril na 15 točk, s katerimi je SLS junija 1943 obrazložila svoj narodni in državni pravni program. V izjavi so avtorji poudarili potrebo po naslonitvi na zavezniške sile, po obrambi pred nemškim pritiskom s severa ter povezavi vseh Slovencev v Veliki Sloveniji (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

Maja 1945 se je Javornik umaknil na Koroško, kjer je bil tolmač angleških zasedbenih sil, kar je potem nadaljeval v Rimu do marca leta 1948. Maja istega leta je prišel v Trst, kamor so ga poklicali, da bi prevzel uredništvo *Demokracije*, tednika Slovenske demokratske zveze. Vendar je namesto tega prevzel mesto glavnega urednika poročil v slovenskem jeziku na zavezniškem *Radio Trst II*. Bil je politični komentator, napovedovalec, igravec in pevec pri radijskem zboru. Vodil je različne tematske radijske oddaje. Oktobra 1960 je iz Trsta odšel v Združene države Amerike (Debeljak, 1980, 290). V tem obdobju je Javornikova družina, žena s tremi otroki, po desetletju ločenega življenja, prišla k njemu v Trst, od koder so se vsi preselili v Združene države Amerike (Debeljak, 1980, 335). V Washingtonu je bil v službi na zunanjem ministrstvu. Bil je spremljevalec uradnih gostov iz tujine, največ iz SFRJ, in tolmač ter prevajalec iz južnoslovanskih jezikov in nemščine. Delal je tudi za Belo hišo, dokler ni bil leta 1976 upokojen. Žena pa je bila zaposlena v Kongresni knjižnici (Debeljak, 1980, 290).

O tem, kako se je družina združila, v knjigi *Pero in čas II*. Ignacio Augusti zapiše: »Njegova žena in otroci, ki so zaradi stališč in eksila svojega očeta prestali dosti hudih časov, so bili v vasici ob Bohinjskem jezeru prav tedaj, ko jo je obiskal Tito. [...] Javornikova žena je poslala dva otroka, tedaj deset in dvanajstletna, da sta šla k maršalu vsak s šopkom poljskega cvetja. Očetovsko ju je pobožal po licu in vprašal, čigava sta. Javornikovo ime mu je moralo imeti star, sumljiv zven. 'In kje je oče?' 'Ne vemo, ni ga doma.' Maršal je kar tam zapovedal, naj jim pospešijo izdajo potnih listov z izhodnim vizumom. In tako se je zaradi cenene Titove velikodušnosti Javornikova družina po desetih letih ločitve spet združila« (Javornik, 1980, 517).

Podobno je Služba državne varnosti aktivno spremljala tudi druge varnostno in obveščevalno zanimive in potencialno nevarne politične nasprotnike (Friš & Hazemali, 2017, 817–820). Na primer podpolkovnika Andreja Glušiča, ki je »med drugo svetovno vojno služboval v Beogradu, se v začetku marca 1942 vrnil v Slovenijo in bil decembra 1943 postavljen za načelnika štaba Komande Jugoslovanske vojske za Slovenijo. Junija 1944 so ga aretirale nemške okupacijske oblasti in internirale v taborišče Dachau. Po osvoboditvi taborišč se je najprej prebil v Italijo, avgusta 1945 pa je odšel v avstrijsko vojaško taborišče v bližini Salzburga. Ustanovil in vodil je Glavni obveščevalni center ter organiziral obveščevalne centre v begunskih taboriščih v Avstriji. Velja za voditelja t. i. Matjaževega gibanja, ki se je razširilo po koncu vojne, ko je v Sloveniji delovalo več oboroženih skupin« (Čoh, 2011, 501). Leta 1949 je odšel v Združene države Amerike, kjer je deloval kot pripadnik ameriške vojske, nazadnje kot pomočnik šefa geodezijskega oddelka s činom brigadnega generala. Aktiven pa je bil tudi v slovenskem javnem in kulturnem življenju v ZDA (Čoh, 2011, 518; Klemenčič, 2013, 621–637).

JAVORNIKOVA IDEJA SVOBODNE SLOVENIJE IN ZVEZE SREDNJEVROPSKIH NARODOV

Javornik je v svojem publicističnem delovanju »visoko postavil čistost slovenskega jezika« in »zapel slavospev slovenstvu kot takemu, ki ljubi domovino, hoče delati zanj in ga izpovedovati z vsem svojem življenjem in delom«. V svojem govoru v Trstu leta 1940 je v osrednje mesto slovenstva in vizije o Zedinjeni Sloveniji postavil Franceta Prešerna in naslednje leto, ponovno v Trstu izpostavi, da se mora »vsak Slovenec, naj živi v svobodi ali jarmu, najprej živo in nepreklicno zavedati, da je Slovenec [...] in da hiša raste iz temeljev, drevo iz korenin, narod pa iz svobode, katere edina stvarna in bodočnost dajajoča oblika je državna samostojnost« (Debeljak, 1980, 338). V dokumentu SDV povzemajo Debeljakove navedbe Javornikovih nastopov v Trstu in v nadaljevanju, ob analizi drugih Javornikovih nastopov, ocenjujejo, da je bil izhodiščni »motto« Javornikovega delovanja in razmišljanja o slovenskem narodu v misli, da »ima le-ta pravico do svobode in do vsega«, ter navajajo njegovo izjavo v navedku »kar mu po božji volji gre«, z opombo v oklepaju »slovenski narod smatra za najbolj katoliški narod v Evropi«. Sledi misel »slovenstvo pa je tisto, kar nas dela narod, je celota posebne duhovnosti in iz nje rastoče netvarne in tvarne omike ter samosvojega jezika«, ki je ponovno dobesedni Javornikov navedek. Tako je »po njegovem mnenju potrebno ljudi vzgajati k zdravi in koristni samozavesti, kajti dolga, napačna, duhovna in svetna vzgoja naj bi Slovencu vlila občutek majhnosti in nesposobnosti in ga narodno in politično jalovila« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

S svojimi javnimi nastopi na temo slovenskega naroda je Javornik nadaljeval tudi v emigraciji. Leta 1950 je imel v Trstu govor z naslovom *Pot in smer*, objavljen tudi v njegovi knjigi *Pero in čas II*. Govoril ga je na zaključnem večeru Slovenske prosvete v dvorani služkinjskega doma na Ul. Risorta in v njem dejal, da slovenstvo od vseh Slovencev zahteva sprejem temeljnega in dokončnega programa za bodočnost narodne celote, v katerem bi le-ta zahteval: »čim večjo svobodo in samostojnost za ves slovenski narod; združitev čim več Slovencev pod lastno streho; čim več čim boljšega kruha;

napredka in osebne svobode za vse; in za vse Slovence popolno pravico, da o svoji usodi in svojem domu odločajo sami«. Po Javornikovih besedah je po tem govoru v dvorani, kjer so sedeli večinoma Primorci, vladalo navdušenje, v političnih krogih pa ogorčenje, češ »da si je drznil biti samo Slovenec, brez slehernega neslovenskega političnega okvira«, in od tedaj naj bi bil v zamejstvu do 1980 o slovenskem državnem gibanju zapovedan molk. (Neodvisna Slovenija, 1983, 39; o vprašanju alternativ obstoječemu državnemu in družbenemu modelu na katoliški sceni v matični Sloveniji prim. Maver & Ravnikar, 2017, pa tudi Maver, 2013).

O istem govoru v dokumentu SDV navajajo, da je Javornik v njem navedel štiri dejstva, ki so opredeljevala Slovence, in sicer: »*priznavati, da si po božji volji in naravnem redu pripadnik slovenske narodne skupnosti; da imaš svoj jezik, vero in gospodarstvo; da si samozavesten, ponosen in pogumen; da sprejemaš brez ozira na strankarsko ali ideološko pripadnost nekaj temeljnih resnic in načel, od katerih je odvisen obstanek vseh Slovencev*«. Javornik je te točke poimenoval »*Slovenski narodno-politični program*«, v katerem se je zavzemal za največjo možno svobodo in samostojnost slovenskega naroda, to je »*Združeno Slovenijo z razvito gospodarsko, osebno in politično svobodo*«, kar pa lahko uveljavi samo narod, ki ima lastno samostojno državo v katero bi se združili vsi oziroma čim večje število Slovencev« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701; prim. za podoben program Friš & Hazemali, 2017, 811–813).

Javornik v uvodu knjige *Pero in čas II.* zapiše, da je knjiga literarna avtobiografija o vseh oblikah njegovega pisateljstva, razen političnega ter obsega »*petdeset let službe slovenski besedi in ustvarjanju lepote v njej*«. Kljub temu pa kot zapiše ob koncu uvoda, so v »epilogu« knjige tudi ocene njegovega ustvarjanja, s katerim, kot pravi, bi rad dokazal relativnost njegovih del, ki so pogosto izhajale iz njegovih osebnih in političnih »*nagnjenj*« (Javornik, 1980, 5–7). O njegovem delu oziroma delih so tako pisali: Ivo Brnčič, Edvard Kocbek, Tine Debeljak, Jože Peterlin, Vinko Beličič, Karel Mauser, Josip Vidmar, France Vodnik, Juš Kozak in Ignacio Augusti (Javornik, 1980, 451–519). V svojih ocenah pa se niso opredeljevali zgolj do Javornikovega literarnega ustvarjanja, ampak tudi do njega osebno. Edvard Kocbek, pri katerem so stališča, kot so »*čut za zemeljsko in doslednost do samega sebe ter zavzetost za človeka, vitalizem in upornost*« v temelju opredeljevala njegov pogled na svet ter podoba Boga utemeljevala s človečnostjo in pravičnostjo (Štuhec, 2011, 697; o Kocbeku gl. še Inkret, 2011; Prunk, 2011; Miklič, 2017), v uvodu ocene Javornikovih del, objavljenih v *Domu in svetu* leta 1935 zapiše: »*Najdragocenejši so pisatelji, ki zavračajo prijetne sheme, tradicionalne načine in tvegajo skok v popolno brezobličnost življenja, zanašujoč se pri tem na genialno korajžo in svariteljstvo iz negotovosti*«. (Javornik, 1980, 457). Vidmar v oceni Javornikove črtice *Osem ur življenja*, objavljeni v *Ljubljanskem zvonu* leta 1931, med drugim zapiše: »*[...] v njegovem pripovedovanju je neka moč, ki je določno in sveže predstavotvorna in plemenito sugestivna. Ne moremo je imenovati drugače kot umetniško*« (Javornik, 1980, 466).

Zavzemanje za samostojno in demokratično Slovenijo je nato zaznamovala celotno Javornikovo povojno delovanje. Pri tem je sebe označeval za »*pripadnika gibanja za samostojno slovensko državo in za popolno državno in demokratično svobodo Slovencev*«, vendar se pri tem ni hotel politično opredeljevati oziroma noče biti član nobene politične

stranke. V svoji publicistični dejavnosti pa je poudarjal »nujnost lastne države za obstanek slovenskega naroda kot duhovne, etnične, zgodovinske, kulturne in socialne skupnosti« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701). Javornik je pri tem na posebno mesto postavil Prešerna. V eseju iz leta 1949, je pod naslovom *Sto let mrtvi, in živi, France Prešeren*, zapisal, da je Prešeren »živel in delal v pomembnem, za Slovence in Evropo usodnem času. Živel in delal, zlasti pa v bodočnost videl je tedaj med nami skoraj sam.« In tako naj ne bi bil samo ustvarjalec lepote, pri čemer izpostavi *Poezije*, ampak tudi »vodnik in prerok svojemu ljudstvu«. Z *Zdravljico*, pa tako Javornik, postane Prešeren »duhovni oče Zedinjene Slovenije«, ki je že v svojem času razmišljal o »Zedinjeni Evropi« (Javornik, 1980, 395–398).

V intervjuju z urednikom zbornika *Neodvisna Slovenija* Francem Jezo, ki je nastal 11. decembra 1982, je Javornik na vprašanje o bodočnosti slovenskega državnega gibanja, kar je poimenoval »tretja Slovenija«, odgovoril, da si »noben poedinec ali politično omizje kjer koli izven Republike danes ne upa več oholo zamahniti čez nas kot utopične sanjarje, kaj šele, da bi kak samozvani prvak razglašal samostojno državo kot največjo nesrečo, ki bi lahko zadela slovenski narod [...] in celo ljubljanska partijska znanost je v začetku leta 1982 morala kar tretjino dolgega simpozija posvetiti 'nevarnosti' slovenske državne misli in njeni zgodovini«. Intervju pa zaključí z besedami Tineta Debeljaka, ki jih je v svojem govoru na 23. slovenskem dnevu v Torontu, 25. junija 1982, ki se ga je udeležilo okoli 3.000 Slovencev iz Kanade, ZDA ter s Koroškega in Slovenije, povedal: »Ustvarimo slovensko domovino najprej v Canadi in drugod v svetu in razširimo jo pozneje na ves narod, a dozori v ideal [...] Slovenijo državo [...]« (Neodvisna Slovenija, 1983, 39–40).

Omenjeni intervju povzema tudi dokument SDV, in sicer z besedami, da slovensko državno gibanje nima le hipotetične prihodnosti »ampak vedno bolj realno podlago ter vedno večjo podporo med emigrantskimi strukturami ter se tako približuje prepričanju različnih emigrantskih struktur o potrebi po poenotenju delovanja in o vedno večjih možnostih za to, predvsem po izvolitvi novega predsednika Slovenske ljudske stranke – Slovenske krščanske demokracije Marka Kremžarja. Ta del slovenske politične emigracije naj bi vedno bolj težil k uveljavitvi zahteve po samostojni slovenski državi« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

V Sloveniji je bil Javornik črtan iz vrst slovenskih pisateljev. Prva izdaja leta 1953 izdanega *Pregleda zgodovine južnoslovanskih književnosti* Stanka Janeža ga ne omenja niti z besedo. To potrjuje, da je bila SDV že v petdesetih letih izjemno aktivna na področju cenzure (Šela & Friš, 2017, 834). V drugi izdaji je imel pol strani, iz četrte izdaje leta 1971 pa so že pripravljene strani pred tiskom odstranili iz knjig, tako da je omemba njegovega imena ostala samo v imenskem kazalu z oznako strani, ki pa je v knjigi ni bilo, ter v drugih geslih, povezanih z njim (Debeljak, 1980, 339). Največje ogorčenje, poimenovano tudi afera Gorjup – Javornik, pa naj bi v Sloveniji povzročila omemba Javornikovega imena v časopisu *Delo*, uradnem glasilu Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, ki je v svoji dnevni rubriki tujih in domačih zgodovinskih dogodkov na ta dan, 26. 9. 1977, zapisal »1909 – rodil se je slovenski pisatelj, esejist, potopisec in prevajalec Mirko Javornik« (Delo, 26. 9. 1977, 2). »Zaradi te omembe je moral glavni urednik Dela, komaj 38-letni kritik Mitja Gorjup, objaviti v listu dolge, poniževalne samoobtožbe

in priznati svojo krivdo, urednikovo nepazljivost in za njim so se obtožili še vsi, ki so kakorkoli bili v zvezi s tiskom tega stavka.« Afero naj bi izkoristila beograjska *Politika* z objavo vesti iz Ljubljane pod naslovom »Rojstni dan Mirka Javornika, medvojnega urednika kolaboracijskega dnevnika *Slovenski dom*, zabeležen v *Ljubljanskem Delu* kot zgodovinski dan«. Za *Politiko* naj bi nato novico »povzel ves jugoslovanski tisk in afera je postala vsedržavna«. Gorjup naj bi zato moral odstopiti s funkcij v Zvezi novinarjev Jugoslavije in Socialistični zvezi delovnega ljudstva Slovenije, s čimer naj bi se končala njegova obetavna politična kariera. »Od tedaj je o Javorniku zapovedan popoln molk. Tudi za napade nanj. Novi (ne)kulturni molk« (Debeljak, 1980, 339–340). Vendar pa to ni veljalo za SDV.

Na drugi, literarno-umetniški strani, obračun slovenskih oblasti z Javornikom izhaja verjetno tudi iz njegovega odnosa do Josipa Vidmarja. V knjigi *Pero in čas*, ki jo v uvodu oziroma *Opombi*, kot ga imenuje sam, uvaja kot »retrospektivno razstavo mojega pisanja od leta 1931 do leta 1941«, Vidmarju niti malo ne prizanaša (Javornik, 1944, 5). Javornik v zadnjem poglavju knjige z naslovom *Ljudje in vprašanja* prav na koncu, v podpoglavju *List iz dnevnika (Barcelona, 22. maja 1939)*, zelo ostro obračuna z Vidmarjevo vlogo v slovenski kulturi: »Ni bilo dolgo, pa sem si bil na jasnem, zakaj se je Vidmar oklenil kritike in zakaj ji je skušal umetno ustvariti tako veljavo. Manjkalo mu je resnične umetniške tvornosti, ni bil umetnik«. Dokončno pa sta se razšla, ko naj bi Javornik z molkom zavrnil Vidmarjevo ponudbo: »Jaz sem pripravljen, biti vam vodnik«. Pri tem naj bi od Javornika za povračilo zahteval, da ne bo »literarno sodeloval pri nobeni skupini in pri nobenem listu razen tistih, kjer sodelujem in odločujem jaz.« Tako naj bi bilo tudi pri Mišku Kranjcu, kjer, kot naj bi dejal Vidmar, »pregledam in popravim vsako njegovo delo in Kranjec je danes priznan pisatelj, človek z imenom, vodilno pero med rodom, kateremu pripadate tudi vi.« Javornik je to ponudbo primerjal s »skušnjo hudiča« ter zaključil, da se zaveda posledic svojega zapisa o »velikem maliku« Vidmarju, vendar naj ne bi bil sam, saj naj bi imel dve orožji, s katerimi je lahko zmagal, »pero, ki mi ga lahko izbije iz rok samo Bog, in čas, ki bo peresu pomagal trgati krinke ter kazati ljudi in malike v njihovi resnični podobi in v njihovi pravi veljavi« (Javornik, 1944, 309–320; Šela & Friš, 2017, 823–836).

OPERATIVNO SPREMLJANJE JAVORNIKOVEGA DELOVANJA

Jugoslovanska oblast je Javornika nadzirala vse od njegove emigracije leta 1945, zelo intenzivno pa od leta 1965. V dokumentu je v posebni tabeli prikazano SDV-jevo spremljanje Javornika od leta 1974 do leta 1984. (Slika 2). Iz tabele je razvidno, kdaj in na kakšen način oziroma preko katerih virov so pridobivali informacije o njegovem gibanju, stikih in dejavnostih. Podatki o stikih oziroma informacijah, ki so jih o Javorniku pridobivali sodelavci SDV, drugi viri oziroma razgovor sodelavcev SDV z virom o nadzorovanem ter virov, ki so bili vidika SDV registrirani ali neregistrirani, so zabeleženi od 23. 12. 1974 do 4. 12. 1984. Nekateri izvori informacij so označeni z oznako »+«, ki je pomenila neposredni stik oziroma poznanstvo sodelavca ali drugega vira z Javornikom. Tako lahko ugotovimo, da je bilo neposrednih osebnih stikov sodelavcev SDV oziroma

- 36 -

Datum	I z v o r i n f o r m a c i j e				
	sodelavec	drugi viri (razgovor)	nereg. vir	regist. vir	operat. vir
11.6.1980	Kačur				
8.7.1980	Mojmir				
15.8.1980	Mojmir				
26.8.1981		Rebula-Tavčar Zora			
17.12.1980	Mojmir				
15.7.1980	Mojmir				
21.4.1981	Kačur				
11.8.1981	Mojmir				
3.2.1982		Žakelj Vinko			
16.8.1982		Vrabec Rudolf ⁺			
7.9.1982	Mojmir ⁺				
16.9.1982	Sabina ⁺				
23.9.1982	Miloš				
24.9.1982	Sabina ⁺				
30.9.1982	Črt				
4.10.1982	Pesnik ⁺				
15.10.1982					Grafik
20.10.1982				Frank	
26.10.1982	Nikola				
27.10.1982	Sabina ⁺				
29.10.1982	Nikola				
8.11.1982	Mojmir				
17.11.1982	Sabina ⁺				
19.11.1982	Trubar ⁺				
1.7.1983	Miha				
23.11.1983		Vojska Karel ⁺			
24.4.1984	Mojmir				
28.6.1984	Sabina ⁺				
25.7.1984		Vrabec Marija ⁺			
15.8.1984	Sabina ⁺				
4.12.1984	Gaučo ⁺				

Sl. 2: Tabelarni prikaz spremljanja Javornika s strani SDV, 2 (ARS, AS 1931, 15-1985, 701; objavljeno z dovoljenjem Arhiva Republike Slovenije).

ostalnih virov z njim razmeroma malo, tako da so informacije o njegovem delovanju lahko pridobivali le iz posrednih virov. Prav tako so bili viri informacij vezani predvsem na njegovo delovanje v zamejstvu, to je na Italijo, Avstrijo in deloma Nemčijo, medtem ko SDV delovanja Javornika v ZDA obveščevalno neposredno ni spremljala oziroma so ta nadzor vzpostaviti zelo pozno, šele leta 1984, saj so zapisali, da »*obstoji možnost tesnejšega stika sodelavca (»GAUČO«) z Javornikom, kar nakazujejo podatki o stiku v Washingtonu konec leta 1984*« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

Zabeleženih je šest prihodov Mirka Javornika v Evropo. O prvem je zapisano, da je potekal med oktobrom in decembrom 1969 in je potekal na relaciji Alžirija, Rim, Trst, Gorica, Celovec, München, Zürich, Madrid, Barcelona, Sevilla, Lizbona in Trst. Namen tega prihoda naj bi bil obveščevalno-političnega značaja. »*Poslal naj bi ga State Department, da ugotovi trenutno politično stanje med slovensko politično emigracijo v Italiji in Avstriji ter oceniti odmev Žebotove koncepcije narodne sprave.*« Kot znana dejavnost je zapisano, da je redno obiskoval *Radio Trst A* in »*kontaktiral svoje zveze*«. Med slednjimi so naštetih za Rim F. Dolinar, I. Kunstelj, M. Jezernik, R. Rus, Vodeb in V. Strgar; za Trst T. Simčič, Adolf Lapornik, Aleksander Martelanc, S. Bandelj, Branko Agneletto, Matej Poštovan, Franc Jeza, M. Prepeluh in Francka Javornik; za Celovec V. Inzko, Lambert Muri, R. Trofenik, Helmut Hartman in Jože Hočever; za München J. Zdešar, B. Rozman in R. Trofenik; za Zürich K. Vojska; za Madrid M. Magister, J. Doganec, Drobnič in L. Lasič ter za Barcelono J. Gostinčar in S. Kregar.¹ Zanimivo je, da na tem seznamu ni Javornikovega kasnejšega prijatelja, v Münchnu živečega slovenskega političnega emigranta Branimirja Pistivška (Friš & Hazemali, 2017, 807–822; za pismo Javorniku gl. 812). Imenovani, pa tudi nekateri drugi posamezniki, so poimensko navedeni še ob drugih Javornikovih obiskih, saj naj bi se spremljanec pogosteje sestajal s svojimi somišljeniki oziroma »*tistimi, ki jih je hotel pridobiti za svoj koncept bodoče slovenske države*«. V Trstu se je srečeval tudi s Slovenci, živečimi v Sloveniji, predvsem s sestro Francko ter z Markom Prepeluhom in Cirilom (Čirom) Šoukalom (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

Med drugim obiskom v Evropi, v avgustu in septembru 1970, naj bi »*formalno spremljal ostarelega in bolnega J. Basaja na Koroško (sorodnik njegove žene). Glede na gibanje in kontakte je bil verjetno poslan kot pri prvem obisku, se pravi ugotoviti stanje oz. razmer med slovensko politično emigracijo v Evropi, predvsem pa naklonjenost teh struktur njegovim političnim konceptom*«. Za naslednja dva obiska, ki sta bila zabeležena v juniju in juliju 1973, ko obiše Celovec, München in Trst in je prišel na pogreb Jožeta Basaja, ter v septembru in oktobru 1975 v Trst, ni podatkov o njegovi dejavnosti, so pa zabeleženi stiki s posamezniki, večinoma istimi kot pri prejšnjih obiskih. Naslednji Javornikov obisk v Evropi je zabeležen v obdobju od septembra 1978 do marca 1980. Obiskal je Trst, Gorico, Celovec, Dunaj, Frankfurt, Pariz, Rim, München, Španijo. V tem času naj bi »*izdelal poročilo o stanju med opozicijo sedanji družbeni ureditvi v Sloveniji. Glavni namen obiska pa naj bi bilo tiskanje knjige Pero in Čas II. Poleg tega*

1 Pri nekaterih posameznikih sta v dokumentu navedena tako ime kot priimek, pri nekaterih samo začetna črka imena in priimek, pri nekaterih pa samo priimek.

pa je s prijatelji proslavil 70-letnico«. Kot znana dejavnost je zabeleženo Javornikovo sodelovanje na »Dragi 79«, kot prvo do tedaj, »udeležba na predavanju Beličiča ob 25-letnici SKA v DSI, kjer je komentiral prireditev na Dragi, ker po njegovem mnenju ni bila upoštevana četrta Slovenija (emigracija v prekomorskih državah)« ter udeležba na predstavitvi njegove knjige v Slovenski matici. Zadnji zabeleženi Javornikov obisk v Evropi datira iz septembra in oktobra 1982, v okviru katerega je bil v Trstu, Frankfurtu, Münchnu, Zürichu, Hamburgu, Helsinkih, Stockholmu, Barceloni, Celovcu, Rimu in Beljaku. O namenu obiska je v dokumentu zapisano le, da naj bi za Mohorjevo družbo »prevajal delo ameriškega avtorja o slovenski manjšini na Koroškem (šlo naj bi za knjigo *The Slovene Minority of Carinthia* avtorja T. M. Barkerja založbe Columbia University Press, soavtorja sta A. Moritsch, koroški Slovenec in V. Klemenčič iz Ljubljane). Izšla je jeseni 1984 v New Yorku.« Dodano je, da o drugih namenih njegovega potovanja nimajo podatkov. Je pa v rubriki znana dejavnost zapisano, da se je udeležil »Drage 82« in da naj bi bil »nad programom Drage razočaran, prav tako kot tudi nad celotnim delovanjem slovenske manjšine v Italiji«. Ob izidu svoje knjige *Pero in čas II.* se je udeležil tudi njene predstavitve v Slovenski prosvetni matici (ARS, AS 1931, 15-1985, 701). Na podlagi dognanj Darka Friša in Davida Hazemalija lahko sklepamo, da je ob obisku Münchna Javornik stopil v kontakt z že omenjenim slovenskim političnim emigrantom Branimirjem Pistivškom, ki ga je SDV natančno spremljala. Za slednjega je bil Javornik eden redkih ljudi, ki jih je štel za prijatelje (Friš & Hazemali, 2017, 812). Vrhu vsega je Pistivšek prav v tem času postal zanimiv za SDV, saj se je s svojim glasilom *Slovenski glas* med letoma 1981 in 1982 izpostavil na mednarodnem knjižnem sejmu v Frankfurtu. O tem, da sta se Javornik in Pistivšek srečala na tem sejmu, ni nobenega dvoma, saj imamo ohranjene fotografije obeh v Pistivškovih spominih (Friš & Hazemali, 2017, 816–817).

V poglavju Javornikove zveze po letu 1965 so po abecednem vrstnem redu našteje njegove osebne zveze po letu 1965 na Tržaškem, Koroškem, med slovensko politično emigracijo in v domovini. Ob tem pa je potrebno ponovno poudariti, da SDV ni bila zmožna zagotoviti neposrednega Javornikovega obveščevalnega nadzora v ZDA in da so prvi »uspešni« poskusi njegovega spremljanja v ZDA zabeleženi šele leta 1984. Podatki poleg imena in priimka zajemajo tudi izobrazbo oseb, njihovo zaposlitev in bivališče, sodelovanje s tujimi oboroženimi silami, njihovo članstvo ali sodelovanje v zamejskih ali emigrantskih ter mednarodnih organizacijah. Zabeleženi so še Javornikovi stiki z njimi po letu 1965 (Slika 3). Skupaj je SDV zabeležila Javornikove povezave s 237 posamezniki. Pri večini je v opombah pod navedbo »stiki po letu 1965« zapisano, da podatek izhaja iz Javornikovega notesnika, oziroma, da je zabeleženo srečanje oziroma stik. Ponekod drugih podatkov razen tega, da je do stika prišlo, niso imeli. Pri nekaterih, verjetno tako personalno kot vsebinsko zanimivih stikih Javornika s posamezniki, ki jih je SDV nadzorovala zaradi podobnega razloga ali pa so bili nadzorovani zaradi stikov z Javornikom, so zapisi obširnejši in podrobnejši (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

V Trstu, kjer so zabeleženi stiki s 65 posamezniki, izstopa zapis o stikih s Francem Jezo, za katerega je zapisano, da sodeluje z oboroženimi silami ZDA, da je »član Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo ter Kluba tržaških študentov« ter da je prispeval referat na simpoziju »o uresničevanju človekovih pravic in samoodločbi narodov na območju

OSEBA	Izobr., zaposl. bivalitiže	TUJE OS	Članstvo ali sodelovanje v		STIKI PO LETU 1965	37
			zamejskih ali emigrantskih org.	mednarodnih organizacijah		
AGNELETO Branko	advokat - Trst	OS ZDA OS VB	preds. Slovenske demokratske zveze (SDZ)		Po letu 1965 sta zabeležena dva stika in sicer konca leta 1968 in 1.3.1980 (predstavitev JAVORNIKOVE knjige Pero in Gas II. v Slovenski prosvetni matiči). V dokumentaciji zabeležen kot JAVORNIKOVA zveza	
ANDREJ Slavko	generalščadnik major 6. vojske, nato polk. na Radiu Trst 1	OS VB povezav. z OS ZDA			Zabeleženo srečanje konca leta 1968 v Trstu.	
BAJČ					Stik na predstavitvi JAVORNIKOVE knjige Pero in Gas v Slovenski prosvetni matiči 1.3.1980	
BANDELIJ Sargej	učitelj Slovenske banke na Občinski pri Trstu		člud tržaških študentov		Zabeležena dva stika v Trstu in sicer konca leta 1968 in jesen 1970.	
BELIČIČ Vinko	roj. 10. 6. 1918 slavist, prof. in publicist - Trst		priladnik ostankov stražarske skupine		Zabeleženi so trije stiki in sicer 5. 11. 1978 (na predavanju V. BELIČIČA v Društvu slovenskih šolarstev), 1. 3. 1980 (na predstavitvi JAVORNIKOVE knjige v Slovenski matiči) in 1982. Letu na "Društvo"	
BERUS Lojze	roj. 3. 7. 1906, Trst,				Zveza datirna iz posojnega obdobja v Trstu; v dokumentaciji je zabeležen kot JAVORNIKOVA zveza	
BITEŠNIK Mitja	Trst		Slovenska kulturno-narodna zveza (srečanja, kova skupina)		Zabeležena sta dva stika in sicer konca leta 1968 v Trstu in jesen 1978 v neki gostilni v Trstu (bešen povetar o JAVORNIKOVEM potovanju po Evropi)	

Sl. 3: Tabelarni prikaz Javornikovih zvez po letu 1965, 1 (ARS, AS 1931, 15-1985, 701; objavljeno z dovoljenjem Arhiva Republike Slovenije).

Jadrana – Moldavije – Donave», nastalih na osnovi »Helsinških zaključnih sklepov«. SDV je med njima zabeležila tako osebne kot pisne stike. Osebne stike naj bi imela ob vsakem Javornikovem obisku Trsta. Vsebinsko izstopa zabeležka njunega pogovora 20. in 21. 9. 1982, kjer naj bi se na Radiu Trst 2 pogovarjala o stanju v zamejskem tisku, pri čemer naj bi bila oba mnenja, da »mora priti do tesnejše povezave vseh emigrantskih struktur, ki so za svobodno in samostojno Slovenijo«. SDV je nadzorovala tudi njuno pisno korespondenco, tako so zabeležili štiri pisma, eno razglednico in en paket. Očitno so pisma odpirali, saj je za pismo z dne 20. 8. 1980 zapisano, da je v njem zapisana »ocena situacije med slovensko politično emigracijo v ZDA in Kanadi ter ideja o združitvi stražarskih in separatističnih skupin« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

Za Koroško so v tem obdobju navedenih stiki Javornika z enaindvajsetimi posamezniki. Med njimi izstopajo zapisi o štirih stikih Javornika z Lampretom Murijem, kmetom in urednikom Našega tednika – Kronike, pripadnikom »ostankov stražarskih skupin«, ki naj bi na njunem srečanju leta 1970 kritiziral »Javornikovo prepričanje« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

Med zvezami med slovensko politično emigracijo je navedenih 75 Javornikovih osebnih povezav. Med obširneje opisanimi je bilo srečanje z že omenjenim Branimirjem

Pistivškom, urednikom *Slovenskega glasu*, ki je skupaj z Javornikom pripravljala razstavo slovenske emigrantske literature na frankfurtskem knjižnem sejmu leta 1982. Ta podatek predstavlja novost tudi za slovenski element na sejmu, saj je po doslej znanih podatkih, povzetih po trditvah sodelavca SDV »*Trubarja*«, Pistivšku uspel prodor s pomočjo hrvaške emigrantske skupine, medtem ko naj bi Javornik prispeval literaturo, ki jo je »*nabavil v ZDA*« (Friš & Hazemali, 2017, 817). Pri stiku z Milošem Vauhnikom je zapisano, da ga je Javornik zavračal, ker se je Vauhnik strinjal z obstankom jugoslovanske federacije, pri imenu Ciril Žebot pa je zapisano, da je »*pripadnik ostankov stražarske skupine, v socialnem odboru v Rimu, pristaš gibanja za samostojno slovensko državo*«. Dodano je, da naj bi z Javornikom stike po letu 1966 prekinila zaradi »*Žebotovih spravaških poskusov*« (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

Kot najboljši Javornikov vir informacij v domovini, s katerim je zvezo vzpostavil že pred vojno, je v dokumentu naveden Franc Dolenc, novinar iz Ljubljane, z opombo, »*da je bil njun zadnji stik verjetno leta 1958*«. Pri stikih v domovini sta v dokumentu med pomembnimi Javornikovimi zvezami navedena še Marko Prepeluh in Ciril (Čiro) Šoukal. Pri prvem je zapisano, da je bil zabeležen stik leta 1969 v Trstu v kavarni Forst, v katerem je Prepeluh Javornika obvestil o reakciji Josipa Vidmarja na knjigo Cirila Žebota, seznanil pa ga je še z zaupnim biltenom SDV o emigraciji ter z »*zanimanjem v Ljubljani za Jurčecove spomine*«. Z drugim je bil zabeležen stik jeseni leta 1970 v Trstu in zapis, da je Šoukal Javornikova zveza še izpred vojne. V dokumentu so kot Javornikovi stiki v domovini navedeni tudi predavatelj in študenti Akademije za gledališče, radio, film in televizijo (AGRFT). Leta 1967 je predavatelj na AGRFT Boris Grabnar vodil skupino šestih študentov na ekskurziji v ZDA, kjer so imeli 20 predstav in so se med drugim udeležili tudi sprejema, ki sta ga »*pod firmo slovenske sekcije ameriškega sprejemnega urada pripravila Žebot in Javornik*«. Omenjeno obenem zanika poprejšnjo navedbo v dokumentu, da naj bi Javornik in Žebot pretrgala stike. Med udeleženci tega srečanja so navedeni še Tone Kuntner, Matija Milčinski, Marko Simčič, Svetlana Makarovič in Zvone Šedlbauer. Pri zadnjih dveh je zapisano, da sta se podobnega srečanja udeležila tudi leta 1980 ob gostovanju AGRFT v Washingtonu (ARS, AS 1931, 15-1985, 701).

V zaključku dokumenta so v SDV zapisali, da je Mirko Javornik eden najstarejših slovenskih političnih emigrantov in da v prihodnosti od njega zaradi starosti in bolezni, razen morda objave spominov na preteklo in polpreteklo dogajanje, ki so bili »*vedno predmet zanimanja raznih propagandnih služnosti za iniciranje posameznih subverzivnih spekulacij zoper ustavno ureditev SFRJ oziroma SR Slovenije*«, niso pričakovali posebnih aktivnosti. Kot pomembno zapuščino Mirka Javornika, ki naj bi predstavljala nevarnost za ustavno ureditev države, pa so izpostavili Javornikovo »*velikoslovensko idejo v srednjeevropskem političnem kontekstu*« oziroma prevedeno v takratno uradno državno izrazoslovje, ki ga je uporabljala tudi SDV, da »*bodo prav Javornikove zveze nosilke določenih separatističnih in nacionalističnih koncepcij delovanja*«. Tako so njegove povezave v zamejstvu, izseljenstvu in v Sloveniji, preko katerih naj bi se ta ideja širila v sodelovanju s tujimi »*obveščevalnimi in informativnimi institucijami*«, predstavljala »*izvor sovražnega delovanja zoper SFRJ*«.

ZAKLJUČEK

Pisatelja, urednika in prevajalca Mirka Javornika je jugoslovanska oblast nadzirala že vse od njegove emigracije leta 1945, zelo intenzivno pa od leta 1965. Kot je razvidno iz proučevanja arhivskega gradiva iz Arhiva Republike Slovenije, so v Službi državne varnosti na osnovi operativno zbranega dokumentarnega gradiva in na osnovi pregleda Javornikove publicistične dejavnosti v emigraciji in drugih varnostno zanimivih gradiv njegovo delovanje zoper politično ureditev v Jugoslaviji in Sloveniji ocenili za nevarno predvsem zaradi njegovega prizadevanja za demokratično in samostojno Slovenijo, oziroma, kot so zapisali, zaradi njegove »ideološke zamejenosti velikoslovenske ideje v srednjeevropskem političnem kontekstu« iz česar je izhajala njegova pisateljska in politična avtoriteta, ki jo je zaradi tega užival med posamezniki in organizacijami v zamejstvu, izseljenstvu in v Sloveniji. Kot tak je postal sinonim za nasprotnika komunističnega sistema, v vrste katerih so v SFRJ prištevali tako dejanske kot namišljene nasprotnike v domovini ali tujini ter so jih poimenovali notranji in zunanji sovražnik oziroma peta in šesta kolona ali kar kontrarevolucija. Sovraštvo jugoslovanskih in še posebej slovenskih komunističnih oblastnikov do Javornika je izhajalo že iz njegovega političnega delovanja pred drugo svetovno vojno, predvsem od prevzema urednikovanja *Slovenskega doma*, se stopnjevalo v času druge svetovne vojne, kjer je doseglo vrh s *Črnimi bukvami*, in se nadaljevalo po letu 1945, ko je bil v emigraciji. Trajalo je vse do njegove smrti leta 1986. Pri tem ne gre zanemariti niti njegovega pisateljskega disidentstva.

MIRKO JAVORNIK, AS THE INTEREST OF STATE SECURITY SERVICE
OF THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA

Tomaž KLADNIK

Military Science Chair, Military Schools Centre of the Slovenian Armed Forces, Engelsova ulica 15,
2000 Maribor, Slovenia
e-mail: tomaz.kladnik@mors.si

SUMMARY

The obsession with the opponents of the communist system, and the internal and external enemy in socialist Yugoslavia that was used as a slogan for homogenization of nations and nationalities, was widely spread not only in the media and professional literature, but also studied closely by Yugoslav authorities. In addition to general assessments, the federal and republic state security services carried out analytical reviews of activity of individual system opponents residing in Yugoslavia, as well as of political emigrants whose actions influenced the situation and dissident activity in the country. The writer, editor and translator Mirko Javornik came under control of Yugoslav authorities as early as 1945 following his emigration, and even more intensively after 1965. The findings collected from the archive material of the Archives of the Republic of Slovenia show that the State Security Service's assessments made on the basis of operationally gathered documentary material and analysis of Javornik's journalistic activity in emigration and other security-relevant material regarded his engagement against political regime in Yugoslavia and Slovenia as dangerous mostly because of his aspirations for democratic and independent Slovenia or, as it was noted, because of Javornik's »ideological limits of the great Slovenian idea within Central European political context«. This served as a source of his authority as a writer and a politician, which he enjoyed among Slovenian people and organizations in the neighbouring countries, in immigration, and in Slovenia.

Keywords: Mirko Javornik, State Security Service, Socialist Republic of Slovenia, fifth and sixth columns, dissidents, political emigration

VIRI IN LITERATURA

- ARS, AS 1931** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004 (AS 1931).
- Črne bukve (1944):** Črne bukve. Ljubljana, Slovenski dom, tednik za politična in kulturna vprašanja.
- Delo.** Ljubljana, 1959 –.
- Neodvisna Slovenija (1983):** Trst, Franc Jeza.
- Slovenski dom.** Ljubljana, 1935–1945.
- Bajc, G. (2002):** Iz nevidnega na plan. Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper.
- Bošković, M. (1985):** Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske fašističke emigracije. Zagreb, Novi Sad, Birotehnika, Nišro Dnevnik.
- Čoh, M. (2011):** Dosje Andreja Glušiča. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 501–524.
- Debeljak, T. (1980):** Mirko Javornik – pisatelj (za sedemdesetletnico ob izidu knjige *Pero in čas II.*). *Meddobje*, XVII, 4, Buenos Aires, 289–341.
- Enciklopedija Slovenije (1990):** Enciklopedija Slovenije. 4. zvezek: Hac-Kare. Dermastia, A. (ur.). Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Friš, D. & D. Hazemali (2017):** *Slovenski glas* in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 4, 807–822.
- Griesser-Pečar, T. (2004):** Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945. Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Griesser-Pečar, T. (2011):** Dr. Gregorij Rožman, ljubljanski nadškof. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 613–640.
- Griesser-Pečar T. (2013):** Škof dr. Maksimiljan Držičnik. *Studia Historica Slovenica*. 2013, 2–3. Maribor, 585–601.
- Inkret, A. (2011):** In stoletje bo zardelo. Kocbek, življenje in delo. Ljubljana, Modrijan.
- Ivešič, T. (2013):** Delovanje dr. Franca Kulovca na čelu SLS in ključni dogodki pred vojno. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 84 = 49, 1, 83–118.
- Javornik, M. (1944):** *Pero in čas*. Ljubljana, Založba Naša knjiga.
- Javornik, M. (1980):** *Pero in čas II*. Trst, Washington, Buenos Aires, Založba Tabor.
- Jenuš, G. & D. Friš (2017):** Specialna vojna. Prispevek o ukrepih jugoslovanskih organov za notranje zadeve pri nadzoru državne meje in v boju proti »zunanjim« in »notranjim sovražnikom«. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 4, 777–792.
- Kladnik, T. (2013):** Podpolkovnik Ernest Peterlin. *Studia Historica Slovenica*, 2013, 2-3. Maribor, 569–583.
- Kladnik, T. (2016):** Slovensko domobranstvo v letu 1945. *Studia Historica Slovenica*, 16, 2, 349-366.
- Klemenčič, M. (2013):** Jurij Toplak: duhovnik, narodni buditelj, publicist, izseljenec. *Studia Historica Slovenica*, 2013, 2–3, 621–637.

- Maver, A. (2013):** Paradoks Vekoslava Grmiča. *Studia Historica Slovenica*, 13, 2–3, 603–620.
- Maver, A. & D. Friš (2013):** Historical development of the party landscape in Slovenia and Croatia between 1990 and 2007. *Studia Historica Slovenica*, 13, 1, 185–222.
- Maver, A. & T. Ravnikar (2017):** Zastrta znamenja. Vprašanje desidentstva Katoliške cerkve v Sloveniji v obdobju »vzhodne politike« in revija *Znamenje*. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 4, 793–806.
- Miklič, M. B. (2017):** Sredi krute sile nežno trajam. Idejno-politična dediščina Edvarda Kocbeka in slovenski kristjani. Celovec, Mohorjeva.
- Mlakar, B. (2003):** Slovensko domobranstvo 1943–1945. Ustanovitev, organizacija, idejno ozadje. Ljubljana, Slovenska matica v Ljubljani.
- Mlakar, B. (2011):** General Leon Rupnik. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 483–500.
- Perenič, U. (2013):** Beno Zupančič in njegova pripoved o med- in povojni Ljubljani. *Studia Historica Slovenica*, 2013, 2–3, 767–778.
- Pesek, R. (2011):** Jože Pučnik – dlje kot drugi. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 439–462.
- Prunk, J. (2011):** Mesto Edvarda Kocbeka v panoptikumu slovenskih osebnosti 20. stoletja. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 347–368.
- Rahten, A. (2012):** »Zgodovinska vrnitev domov«: Obnova krščanske demokracije ob osamosvojitvi Slovenije. *Studia Historica Slovenica*, 12, 2–3, 293–309.
- Saje, F. (1952):** Belogardizem. Ljubljana, Slovenski knjižni zavod.
- Susić, M. et al. (1985):** Boj proti kontrarevolucionarnemu delovanju. Beograd, Vojnoizdavački zavod.
- Šela, A. & D. Friš (2017):** Nova revija v primežu Službe državne varnosti. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 4, 823–836.
- Štuhec, M. (2011):** Edvard Kocbek – umetnik in mislec. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 697–708.